

ІСТОРИКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

DOI: 10.33498/lpnu-2022-05-103

Іван Терлюк

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
(Львів, Україна)
ivan.y.terlyuk@lpnu.ua

УДК 342.5 (477)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК ОКУПАЦІЙНОЇ

АНОТАЦІЯ. Сьогодні проблема часткової окупації території України є гострою безвідносно до часу Першої або Другої світових війн, а з огляду на теперішню російсько-українську війну. Анексія Криму, окупація окремих районів українського Донбасу з проголошенням там фейкових “ЛНР/ДНР”, спроба проголошення таких же “державних фейків” на півдні України в ході повномасштабної війни росіян проти нашої держави з лютого 2022 р. спонукають до рефлексивних аналогій насамперед із періодом радянської державності в Україні. А відтак актуалізують далеко не нову проблему в українській науковій думці щодо характеру радянської державності в Україні як окупаційної.

Мета статті, що не претендує на емпіричну чи фактологічну вичерпність, – дослідити політико-правову природу радянської державності в Україні як окупаційної відповідно до вироблених у науці критеріїв оцінки характеру окупаційної влади.

На думку автора, для аналізу зазначеної у заголовку проблеми найбільш виразними є аспекти поширення в Україні радянської державності й, зокрема, закладення основ радянської політичної та правової систем у національного складу радянських владних органів в УСРР/УРСР. А хронологічними періодами – власне становлення в Україні радянської державності (1917–1921 рр.) та її поширення на західноукраїнські землі (1939–1940 і 1945 рр.).

Запропоновано тезу про те, що радянська державність в Україні не була “місцевою” етнокультурною, тобто такою, що органічно сформувалася в середині українського суспільства, звідси – не була питома українською національною. Натомість – була привнесеною і насадженою ззовні як прикриття агресії проти Української Народної Республіки, а ширше – як реалізація багатовікової російської імперської доктрини політичного поглинання України.

Доведено, що від самого початку постання в Україні радянська державність розвивалася у межах “іншої” радянської – російської тоталітарної держави та системи права. Розглянуто механізми впровадження радянської державності на україн-

© Іван Терлюк, 2022

ських землях після краху імперії Романових. Встановлено, що вони мали ознаки російської окупації зі збройним втручанням у внутрішні справи суверенної держави. Обґрунтовано, що за суттю, формою радянської окупації західноукраїнських земель стала їх радянська – комплекс здійснюваних сталінським режимом соціально-економічних, політичних, національно-культурних і репресивно-каральних заходів, спрямованих на поглинання приєднаних територій.

Як підсумок наводиться думка про те, що було б неправильним нехтувати формальним державницьким статусом Української Радянської Соціалістичної Республіки – прямим наслідком її окупаційного характеру. Україна тоді мала виразні, однак формальні ознаки державності: власну територію, державну символіку, парламент, уряд і навіть членство в Організації Об'єднаних Націй та дочірніх організаціях. Висловлюється переконання, що навіть такий куций державний статус УРСР потенційно забезпечив Україні шлях до незалежності.

Ключові слова: Україна; радянська державність; західноукраїнські землі; радянська окупація.

З огляду на теперішню російсько-українську війну чи не найбільш гострою, безвідносно до часу Першої або Другої світових війн, видається проблема часткової окупації території України. Анексія Криму, окупація окремих районів українського Донбасу з проголошенням там фейкових “ЛНР/ДНР”, спроба проголошення таких же “державних фейків” на півдні України в ході повномасштабної війни росіян проти нашої держави з лютого 2022 р. спонукають до рефлексивних аналогій насамперед із періодом радянської державності в Україні. А відтак актуалізують далеко не нову¹ проблему в українській науковій думці щодо характеру радянської державності в Україні як окупаційної.

Власний досвід викладання навчальної дисципліни “Історія держави і права України” та роботи з відповідною літературою підштовхують і автора цих рядків висловити свою позицію щодо політико-правової природи радянської державності в Україні. А отже, змушують уважніше придивитися до особливостей встановлення, спрямованості та характеру так званої радянської влади й управління в Україні та їх відповідності інтересам українського народу.

У науці вироблено критерії оцінки характеру окупаційної влади. Із-поміж таких дослідники визначають: встановлення контролю над територією шляхом військової інтервенції та проведення соціально-економічної й суспільно-культурної політики на захоплених землях в інтересах окупаційної влади, придушення національних виступів місцевого населення на окупованій території силовими методами, обмеження доступу мешканців окупованої території до вищих державних посад тощо².

¹ Тут і далі курсив наш – І. Т.

² Див., напр.: І Дерев'яний, ‘До проблеми окупаційного характеру польського режиму на західноукраїнських землях у 1918–1939 рр.’ в *Волинська трагедія: через історію до порозуміння*:

Констатуємо як факт досить значну за обсяг історіографію із тих чи тих проблем радянської державності, зокрема, в Україні. Водночас доводиться нагадати, що чималому науковому доробку радянських правознавців були притаманні всі загальновідомі слабкі сторони, характерні для всього гуманітарного блоку наукової продукції радянської доби. Відтак проголошення та встановлення радянської влади в Україні радянські дослідники загалом подавали як загальне благо для українського народу, а проблему легітимності встановлення радянської влади в Україні, її характеру чи генези, взагалі не порушували³.

Із-поміж численних праць істориків та істориків права української пострадянської історіографії з означеної проблематики, як за постановкою проблеми, так і пропонуваними шляхами її вирішення, на нашу думку, виділяються розвідки Д. Яневського⁴ та В. Макарчука⁵. Заслугує на увагу видана у двох частинах монографія І. Біласа⁶. Побудована на широкій джерельній базі, вона розкриває зміст механізму функціонування репресивно-каральної системи в Україні як головного знаряддя більшовицького режиму в боротьбі з національно-визвольним рухом, демонструючи тим самим особливості поширення радянської державності та її сутнісний зміст як окупаційної в Україні. У цьому сенсі, з нашого погляду, праця вченого за майже три десятки років не втратила свого наукового значення.

Дослідницький інтерес сучасної української історіографії до характеру радянської державності як окупаційної зазвичай «підігривається» конкретними ювілейними датами. Зокрема, непересічною вважаємо дискусію понад десятирічної давності на сторінках авторитетних вітчизняних пресових видань, спричинену обговоренням можливості відкриття музею радянської окупації. Тоді серед інших були висловлені позиції на зазначену проблему відомих учених, визнаних фахівців із радянського періоду вітчизняної історії професорів С. Кульчицького⁷ та М. Дорош-

матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Луцьк, 19–20 червня 2013) (Шваб А укл, Східноєвроп нац ун-т ім Лесі Українки 2013) 121–8.

³ Див., напр.: Б Бабій, *Місцеві органи державної влади Української РСР в 1917–1920 рр.* (Видавництво АН УРСР 1956) 268; С Королівський, М Рубач, *Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. Т. 1* (Наукова думка 1967); С Королівський, М Рубач, *Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т 2: Встановлення Радянської влади на місцях* (Наук. думка 1967) та ін.

⁴ Д Яневський, *Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки* (Дух і літера 2003) 767.

⁵ В Макарчук, 'Входження Закарпатської України до складу УРСР (1939–1945): історико-правові аспекти' (2000) 1 Вісник Львівського інституту внутрішніх справ: Збірник 39–48; В Макарчук, *Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939–1945 рр.). Історико-правове дослідження* (Атіка 2007) 368.

⁶ І Білас, *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 рр.: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*, кн 1 (Либідь-Військо України 1994) 432; І Білас, *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 рр.: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*, кн 2: *Документи і матеріали* (Либідь-Військо України 1994) 688.

⁷ С Кульчицький, 'Чи перебувала Україна під радянською окупацією?' (2007) 107 День <<http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/chi-perebuvala-ukrayina-pid-radyanskoju-okupaciiyeu-0>> (дата звернення:

ка⁸. Попри те, що їхня позиція була неоднозначною щодо можливості використання терміна “радянська окупація”, і різнилася стосовно всього часу існування радянської державності в Україні (радянська УНР-УСРР-УРСР), і стосовно усієї території України, період 1917–1920 (21) рр. однозначно сприймався ними як окупаційний. Вчені також погоджуються з фактом радянської окупації західних українських земель у 1939–1940 і 1945 рр. Ба більше, С. Кульчицький вважає, що для західних українців окупаційною радянська державність залишалася до кінця свого існування. Приблизно такої ж думки щодо природи радянської державності дотримується С. Грабовський – ще один знаковий автор заявленої проблематики⁹.

Авторська наукова позиція полягає у тому, що в Україні радянська державність упродовж усього часу її існування не була питомо українською національною у розумінні “місцевої” етнокультурної. Звідси – не може йтися про якусь “українську радянську державність”. Натомість була “радянська державність (чи держава) в Україні”, яку ми трактуємо як силоміць привнесenu ззовні й урізану автономну державність, що розвивалася у рамках “іншої” радянської – *російської* (більшовицької) тоталітарної держави та системи права¹⁰.

Між іншим, на те, що більшовизм був не тільки, й не стільки, продовженням традицій марксизму й соціалізму, скільки продовженням російських національних традицій, вже давно звертали увагу авторитетні мислителі. І одним із перших, хто заговорив про це, був М. Бердяєв. Він, зокрема, у більшовизмі бачив “третє явище російської великодержавності, російського імперіалізму” після першого – московського царства й другого – петровської імперії¹¹.

Більшовицька модель російської держави, *де-факто*, була російсько-радянською імперією, що функціонувала у вигляді союзних республік, кожна з яких, *де-юре*, мала державний статус. Відсіля, владу, накинуту українцям, зокрема в період національно-визвольних змагань українців

10.04.2022); С Кульчицький, “Зasadниче питання без емоцій. Чи була радянська влада в Україні окупаційною?” (2018) 51–52 День <<https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/zasadnyche-pytannya-bez-emosiy>> (дата звернення: 10.04.2022).

⁸ М Дорошко, “Чи був більшовицький режим в Україні окупаційним?” (3-10 лист. 2007) Дзеркало тижня <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/chi_buv_bilshovitskiy_rezhim_v_ukrayini_okupatsiynim.html> (дата звернення: 10.04.2022); М Дорошко, “Більшовицький окупаційний режим в Україні: міф чи реальність?” (2007) 17 Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. 102–14; М Дорошко, *Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.)* (Ніка-Центр 2008) 368.

⁹ Див., напр.: С Грабовський, “До проблеми колоніального статусу України в СРСР” (2016) 19 Українознавчий альманах 215.

¹⁰ Див.: І Терлюк, “Комуністична революція згори в Україні”: з історії становлення та закріплення в Україні радянської державності і права (1917–1920-ті рр.) (Каменярь 2010) 150; І Терлюк, *Сталінський тоталітаризм в Україні: історико-правовий нарис (1930-ті – початок 1950-х рр.)* (Національний музей-меморіал “Тюрма на Лонцького” 2015) 180; І Терлюк, *Історія держави і права України: навчальний посібник* (Вид 4-те, Кондор 2018) 772.

¹¹ Н Бердяєв, *Истоки и смысл русского коммунизма* (YMCA-PRESS 1955).

1917–1921 рр., пропонуємо вважати не лише окупаційною¹², а й антиукраїнською, і навіть колоніальною. Нагадаємо, у 1920-х роках це визнавали як тогочасні національні лідери українського народу¹³, так і окремі радянські вчені¹⁴.

Мета дослідження, що не претендує на емпіричну чи фактологічну вичерпність, полягає у наведенні власних аргументів автора на користь окупаційного характеру радянської державності в Україні, що впливають із зазначених вище критеріїв оцінки характеру окупаційної влади.

З огляду на зазначену у заголовку проблему, вважаємо, що найдоцільнішим полем для аналізу варто обрати кілька її аспектів. Зокрема, це – особливості поширення в Україну радянської державності й закладення в Україні основ радянської політичної та правової систем, а також національний склад радянських владних органів в УСРР/УРСР. Щодо хронологічних рамок, то найбільш “проблемними” й дискусійними, на нашу думку, виглядають принаймні два відведені історією на існування радянської державності в Україні періоди – власне її становлення (1917–1921 рр.) і поширення на західноукраїнські землі (1939–1940 і 1945 рр.).

Поширення в Україну радянської державності

Як відомо, впродовж 1918–1920 рр. відбулися три спроби поширення радянської (більшовицької) влади в Україні, кожна з яких започатковувала окремий період діяльності радянського режиму – радянський, де-факто *радянізаційний*.

Попри певні відмінності в організації та функціонуванні радянської державної системи у рамках кожного з періодів *радянізації* України, тобто насадження в Україні тих політичних, правових, суспільних та економічних структур, що функціонували у більшовицькій Росії, радянська державність на території України незмінно розвивалася у межах єдиної тенденції: *за формою – незалежна і суверенна, за змістом – складова, невід’ємна частина єдиного радянського (російського) державно-правового комплексу*.

Кожна спроба більшовиків втягнути в орбіту свого впливу українські землі супроводжувалася військовою інтервенцією радянської Росії супроти Української Народної Республіки (далі – УНР). Крім того, існує думка, що до власне проголошення радянської державності в Україні

¹² Див.: І Терлюк, ‘Чи була радянська державність в Україні 1917–1921 рр. окупаційною?’ в *Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти): Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Львів, 19 червня 2015 р.)* (Наукові Інтернет-конференції, вип 4, Ліга-Прес 2015) 49–57.

¹³ Див., напр.: В Винниченко, *Щоденник, т 1: 1911–1920* (1980); І Мазепа, *Большевизм і окупація України: Соціально-економічні причини незрілості сил української революції* (1922); М Шаповал, ‘Хто керує Україною?’ (1925) 2–3 *Нова Україна* та ін.

¹⁴ Див., напр.: М Волобуєв, ‘До проблеми української економіки’ (1928) 2–3 *Більшовик України*.

більшовики вдалися виключно з тактичних міркувань: щоб полегшити повалення Української національної держави¹⁵.

Перший період діяльності радянського режиму в Україні (Перша радянська республіка чи радянська УНР) формально започаткував грудневий 1917 р. харківський Перший Всеукраїнський з'їзд Рад. Бутафорний характер з'їзду в захопленому російськими радянськими військами Харкові за участю в 10 разів меншої кількості депутатів, аніж на скликаному кількома днями раніше за ініціативою більшовицьких організацій Всеукраїнському з'їзді рад у Києві, був не тільки ознакою того, що більшовики вирішили вдатися до відвертого силового протистояння з українською владою. Він ще й засвідчував, на думку численних дослідників, його неправомочність. Адже зі 140 Рад регіону на ньому було представлено лише 46 (за іншими даними – 47), тобто третину з усіх існуючих у регіоні рад, кількісно – 77 осіб. Тоді як регламент з'їзду для його правомочності вимагав представництва не менше половини рад області¹⁶.

На нашу думку, обставини започаткування радянської державності в Україні викликають сумнів щодо легітимності ухвалення цього акта та його здатності відбивати інтереси українського народу: за загальною кількістю присутніх, а також за представництвом регіонів і соціальних верств населення України харківський з'їзд аж ніяк не міг називатися Всеукраїнським. Однак на цьому зібранні були проголошені рішення, які незабаром стали визначати подальшу історичну перспективу українського народу – Україна оголошувалась “республікою Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів”, а обрані органи (ВУЦВК, Народний Секретаріат), покликані були представляти в Україні так звану радянську владу. Водночас *запроваджена Українською Центральною Радою офіційна назва – УНР – зберігалася*. Проголошена радянська влада була нав'язана більшовицькою партією, у ті часи загалом малочисельною, зокрема в Україні, спираючись переважно на російське або зросійщене населення великих промислових центрів. Відтак, започаткувавши створення *радянської УНР*, більшовики засвідчили: самостійне, а тим паче національне, навіть у межах радянської системи, українське державотворення для них стає неприйнятним. Свідченням цього була компетенція органів влади, які формально представляли радянську державність в Україні з кінця 1917 – кількох місяців 1918 рр., а також їх реальна діяльність в царині державного будівництва. За словами відомого історика, жодному досліднику такої інформації виявити не вдалося¹⁷.

¹⁵ Див.: Білас (н 6), кн 1, 39–45.

¹⁶ Див., напр.: В Дорошевич, ‘Правда про історію встановлення радянської влади на Україні (листопад 1917 – листопад 1918)’ (1991) 7–8 Сучасність 129; В Кузьменко, ‘Проголошення української радянської державності: історико-правові аспекти’ [2018] 5 (2) European Political and Law Discourse 150.

¹⁷ Яневський (н 3) 411.

Перша спроба російських більшовиків закріпитися в Україні (перший радянський період) закінчується з укладенням Брестського мирного договору, за яким Радянська Росія змушена була відводити свої війська за так звану “нейтральну зону” між Україною та Росією.

Активізацію української політики Москви – другий радянський період – започаткувала капітуляція Німеччини у Першій світовій війні (11 листопада 1918 р.). Тоді зміна державного устрою у завойованій більшовиками Україні почалася з термінології. Так, Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, утворений незадовго до того на російській Курщині, відмовився від запровадженої Центральною Радою назви держави – УНР і, за аналогією з радянською Росією, 6 січня 1919 р. встановив іншу – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Згодом (29 січня 1919 р.) і сам Тимчасовий робітничо-селянський уряд було реорганізовано в Раду Народних Комісарів (далі – РНК).

Однак і цього разу радянська влада не змогла закріпитися в Україні. Однією з основних причин її падіння стали численні селянські повстання проти спроб більшовиків реорганізувати життя на радянський лад. За наказом Раднаркому Росії в середині серпня припинили свою діяльність в Україні ВУЦВК і Раднарком УСРР. Уможливили чергову, третю (вдалу) спробу встановлення в Україні радянської влади успішний наступ російських радянських військ проти армії А. Денікіна взимку 1919–1920 рр., спеціальна резолюція VIII Всеросійської конференції РКП(б) “Про радянську владу на Україні”, на підставі якої 11 грудня 1919 р. неіснуючі ВУЦВК та РНК УСРР у Сквирі на Київщині ухвалили постанову “Про створення Всеукраїнського Революційного комітету”¹⁸ (Всеукрревкому), від імені якого й діяли в Україні російські радянські війська.

Важливим чинником більшовицького завоювання УНР була ставка РСДРП-РКП(б) на військову силу. Вже 25 грудня 1917 р. кордони України перейшло добре озброєне російське більшовицьке з’єднання В. Антонова-Овсієнка. За підрахунками дослідників, у з’єднанні було понад 9 000 бійців, із них етнічних українців – всього 1 150 осіб, або 12,5 %¹⁹. Незважаючи на це, військовим діям в Україні Раднарком сусідньої Росії намагався надати вигляду громадянської війни, яку ведуть між собою два політичних табори: “буржуазна” Центральна Рада, з одного боку, і робітничо-селянський уряд в особі народних секретарів – з другого. Я. Тинченко зазначає, що поведінка військ радянської Росії за багатьма ознаками була окупаційною: російські війська самочинно здійснювали масові обшуки, реквізиції, арешти, катування і розстріли.

¹⁸ Збірник законень та розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету за 1919–1920 роки [Рада Народних Комісарів, Народний комісаріат юстиції. 1-е вид. (офіційне)] (Харків, Шоста радянська друкарня 1921) 2.

¹⁹ Я Тинченко, *Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918)* (Ін-т українознавства ім І Крип’якевича 1996) 371.

На нашу думку, про окупаційний характер перебування російських радянських військ на території України свідчить, зокрема, факт запровадження 19 грудня 1917 р. (тобто вже через кілька днів після проголошення радянської влади в Україні – !!!) інституту *Тимчасового надзвичайного комісара району України*, і призначення на цю посаду Г. Орджонікідзе. Останній отримав необхідні повноваження для об'єднання та координації дій існуючих там радянських організацій у найбільш важливих галузях – військовій, продовольчій, банків та ін.²⁰

Так само, тобто шляхом військової інтервенції, відбулося поширення радянської державності на західноукраїнські землі.

Приєднання до СРСР-УРСР території Західної України (1939 р.) і Північної Буковини та Бессарабії (1940 р.) стало наслідком таємних домовленостей між СРСР і нацистською Німеччиною 23 серпня 1939 р. щодо розподілу сфер інтересів (“сфери впливу”) в Європі. А в жовтні 1944 р., у результаті успішного здійснення Карпато-Ужгородської воєнної операції, війська Червоної армії вже зайняли українське Закарпаття.

Захоплення західноукраїнських земель спричинило до виникнення цілком нової суспільно-політичної ситуації в краї. Вона передусім мала на меті “підготувати” юридичні “повноваження” для зміни державно-правового статусу приєднаних регіонів (попри певні особливості цього процесу в Західній Україні, Північній Буковині та Закарпатті, спільним тут було намагання більшовицького керівництва надати йому форми народного волевиявлення). Та найголовніше – здійснити заходи з їх *радянзації*, тобто ставилося завдання відтворити у новоприєднаних регіонах політичні структури, соціально-економічну організацію та духовно-культурні відносини тогочасного радянського суспільства. А оскільки політика радянзації для місцевого населення, зокрема українців, була чужою в частині її організаційних форм, принципів діяльності і внутрішнього підпорядкування, специфічної кадрової політики, то й сприймалася окупаційною²¹. Тим паче, що заходи із радянзації краю часто-густо суперечили нормам насадженого радянського законодавства. Остання обставина, в регіонах, де за попередніх державних режимів загалом була повага до закону, на нашу думку, лише посилювала психологічне відчуття несправедливості, реального позбавлення громадянських прав, неможливості у правовий спосіб вплинути на владу тощо.

²⁰ Є Юрійчук, *Становлення і характер радянської влади в Україні: історико-правові аспекти (1917–1922 рр.)*; навчальний посібник (ІЗМН 1998) 124.

²¹ Див., напр.: *Західня Україна під большевиками IX. 1939 – VI. 1941 = Western Ukraine under Bolsheviks: збірник* (Рудницька М ред, Наук т-во ім Шевченка 1958) 494; Ю Киричук, *Український національний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія та практика* (Добра справа 2003) 464; М Поліковський, ‘Окупаційний режим у Західній Україні після вигнання німецьких загарбників (1944–1950-ті рр.)’ (1994) 4 *Розбудова держави* 42–9 та ін.

Закладення в Україні радянської політичної та правової систем

Спричинена поразкою українських національних урядів у боротьбі з Червоною армією радянської Росії, поширена в Україну радянська державність створила умови для перенесення на український ґрунт радянської політичної та правової систем, визначальною особливістю яких було те, що складалися вони на основі політичної системи й системи права більшовицької Росії.

Конституційні органи радянської державності в Україні – Всеукраїнський з'їзд Рад, Центральний Виконавчий Комітет України (із прийняттям Конституції 1919 р. – ВУЦВК), місцеві ради та їх виконкоми, на які формально спиралася радянська державність, насправді були безвладними органами, за якими стояла державна партія, що здійснювала свою диктатуру, щоправда під назвою “диктатури пролетаріату”. Маріонетковий характер діяльності радянського уряду в Україні стосовно до Раднаркому радянської Росії обумовлювався передовсім його складом. Уряд переважно складався з представників більшовицької партії, які підпорядковувалися центральному партійному органу на основі жорсткої внутрішньо-партійної дисципліни.

Захопивши владу в Україні, більшовики розпочали формувати поза-конституційний державний механізм у формі наділених широкими повноваженнями тимчасових надзвичайних органів – ревкомів (за деякими даними, на кінець 1920 р. вони переважали за кількістю “представницькі” органи радянської влади – ради та їх виконкоми, які роком раніше були тільки у губерніальних центрах²²), а також комбідів та комнезамів.

Усі вказані надзвичайні органи функціонували на основі проголошених принципів так званої революційної доцільності й соціалістичної законності. Вони контролювалися виключно осередками комуністичної партії, і були покликані вирішити на той час головну для російських більшовиків проблему – сформувати життєздатні органи центральної та місцевої влади, а отже, утримати в Україні не “місцеву” в етнокультурному сенсі й чужу та жорстоку для переважної більшості населення – селян та інших верств – “диктатуру пролетаріату”, тобто антиукраїнську радянську (більшовицьку) державність.

Для досягнення визнання радянської влади більшістю населення України, більшовики вдалися до характерних для комуністичних тоталітарних режимів засобів легітимації – марксистської ідеології та масового терору. Зокрема, репресії проти соціальних верств населення, ідеологічно ворожих гегемону комуністичної революції – пролетаріату, набули методичного характеру і велися за основними постулатами марксистсько-ленінської доктрини через розгортання світової класової війни. Першим масовим винищенням української людності стали так звані

²² Див.: С Кульчицький, *Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928)* (Основи 1996) 58.

“червоний терор”²³ і викликаний політикою “воєнного комунізму” голод 1921–1923 рр. Вважаємо, що неможливо не усвідомлювати того факту, що державний режим, який організував ці акції, так само як згодом визнаний геноцидом проти української нації Голодомор 1932–1933 рр., був не тільки тоталітарним, а й окупаційним за своєю суттю.

Придушенню тих суспільних сил, які чинили опір більшовицькій диктатурі, що запанувала на теренах України, мала своїм завданням і створена на основі принципу революційної доцільності розгалужена система радянських судів.

Організаційно-правовими засадами створення і діяльності в Україні радянської судової системи також стали чинні в РСФРР принципи і підходи щодо організації та розуміння судоустрою. Замість попередньої судової системи як “форми класового панування поміщиків і капіталістів” більшовики створили фактично дві самостійні судові системи: народні суди, ради народних судів з обмеженою підсудністю та революційні трибунали. Зокрема, останні вирізнялися широкою підсудністю, розглядали справи особливої важливості, а вироки ухвалювали керуючись “революційним сумлінням і революційною правосвідомістю”²⁴.

Так само на основі проголошених російськими більшовиками в результаті здійснення Жовтневого перевороту 1917 р. загальних принципів революційної доцільності та соціалістичної законності здійснювався процес становлення і діяльності в Україні радянських правоохоронних та репресивно-каральних органів.

Ці органи були невід’ємною складовою радянської державної системи в республіці. Їх творення опиралося на досвід і нормативно-правову базу радянської Росії. А створена українська нормативна база лише дублювала і незначною мірою доповнювала відповідні нормативні акти РРФСР. Завдання, поставлені перед органами внутрішніх справ і державної безпеки, спеціальними військами свідчили про них як про збройну силу партії та її “караючий меч”. Відтак радянська система правоохоронних і репресивно-каральних органів стояла насамперед на сторожі партійно-державних інтересів правлячої верхівки, а вже потім вирішувала складні завдання охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в країні²⁵.

У Західній Україні запровадження адміністративної системи, що повністю відповідала б радянському взірцю, відбувалося упродовж грудня 1939 – січня 1940 рр., коли замість воєводств і повітів було створено області і райони. Відтоді місцевими органами влади оголошувалися виконками обласних, районних і сільських Рад депутатів трудящих. Однак

²³ Див.: Йорг Баберовскі, *Червоний терор* (пер. з нім, Історія сталінізму. К.І.С. 2007) 248.

²⁴ І Усенко, *Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність* (1995) 17.

²⁵ Див. докл.: Терлюк, *Історія держави і права України* (н 10) 535–43.

виконками створювалися без самих Рад, бо вибори до місцевих Рад відбулися лише у грудні 1940 р. Все це засвідчувало, що новостворені владні структури зовсім не залежали від волі виборців, а були додатком компартійних органів.

Обкоми, міськкоми й райкоми КП(б)У стали політичними центрами, які зосередили в своїх руках основні важелі влади. Інші легальні українські, польські, єврейські політичні партії, а також колишні культурно-освітні, благодійні, спортивні та інші товариства були заборонені. Нові громадські організації радянського типу: профспілки, комсомольські та мистецькі творчі спілки тощо, були насправді філіями партійно-державних органів. Їхня діяльність була скерована на захист основ сталінського тоталітарного режиму²⁶.

Розпочалась організація тих ланок державного апарату, завданням яких було формувати на новоприєднаних територіях нову правову систему. Як звичайно, це відбувалося механічним перенесенням структур, а також форм і методів їх створення із досвіду східних областей УРСР. Радянське законодавство впроваджувалося в життя примусовими засобами через структури каральних органів²⁷.

Жителям західних областей України було надано радянське громадянство. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 листопада 1939 р. його набули 'колишні польські громадяни, що проживали на території західних областей України і Білорусі на момент входження цих областей до складу Союзу РСР (12 листопада 1939 р.)'. Паспорти були трьох категорій. Відповідно, з ними власники паспортів могли жити біля кордону чи у великих обласних центрах. Той, хто відмовлявся прийняти громадянство, міг бути заарештованим і депортованим. Той, хто приймав громадянство, ставав військовозобов'язаним і підлягав призову в Червону армію²⁸.

Для зміцнення адміністративно-командної системи було націоналізовано банки, промислові підприємства, торгівлю. Націоналізовані заводи і фабрики підпорядковувалися всесоюзним і республіканським наркоматам, а окремі – облвиконкомам.

Одержавлена економіка відзначалася низькою ефективністю, незбалансованістю попиту й пропозиції, низькою якістю продукції. Головну суть політики влади у сільському господарстві становила суцільна колективізація одноосібних господарств, хоч ні об'єктивних, ні суб'єктивних

²⁶ С Кондратюк, 'Встановлення і функціонування радянського режиму в Західній Україні у 1939–1941 рр. (державно-правовий аспект)' (автореф канд юрид наук, 2003) 19.

²⁷ Див. докл. напр.: Білас (н 6), кн 1 108–29.

²⁸ В Баран, В Даниленко, 'Пекуча правда історії: Документи ГДА СБУ України про діяльність радянських органів державної безпеки у 1939–1941 рр.' в *Радянські органи державної безпеки у 1939-червні 1941 р.: документи ГДА СБ України* (Даниленко В, Кокін С упор, Вид дім "Києво-Могилянська академія" 2009) 21.

передумов для цього не було. У колгоспи селян змушували вступати різними примусовими методами, зокрема за допомогою податкового тиску.

Загалом відзначимо, що соціально-економічна політика радянської влади у новоприєднаних західних областях УРСР оцінюється як неоднозначна. У багатьох випадках вона збігалася з потребами розвитку регіону і тому сприймалася населенням прихильно. Йдеться, зокрема, про подолання безробіття, впровадження безплатного медичного обслуговування, матеріальної допомоги багатодітним сім'ям. Водночас не вирішувалися інші проблеми соціально-побутового життя: гострий товарний дефіцит, надмірні податки, загальний низький рівень матеріального становища населення.

Утвердження сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні, Північній Буковині й на Закарпатті супроводжувалося масовими репресіями, що зачепили усі соціальні й національні групи населення.

Як метод політичного переслідування та адміністративного покарання широко використовувалися депортації – виселення без правових підстав. Загалом на Західній Україні репресії охопили 1,2 млн осіб (із них українців – до 500 тис.), тобто до 10 % місцевого населення. Серед них були колишні функціонери різних політичних партій та громадських організацій, підприємці, польські осадники, священники, заможні селяни тощо²⁹.

Вражають цифри репресивної діяльності радянських каральних органів на Закарпатті, зокрема стосовно національних меншин краю. Так, впродовж кінця 1944 – початку 1945 рр. було відправлено в табори як військовополонених 70 тис. угорців-чоловіків. Із них майже 25 тис. – це закарпатські угорці-чоловіки віком від 18 до 55 років, тобто всі вони вважались військовополоненими. При цьому радянські репресивні органи не рахувались з тим, що більшість репресованих не служили в угорській армії, або ж були призвані насильно³⁰.

Ідеологічна недовіра з боку офіційних властей значною мірою вплинула і на кількісне скорочення в Закарпатті німецького населення. Вже у перші роки встановлення радянського режиму значна кількість закарпатських німців була відправлена на спецпоселення до Сибіру і Казахстану. Спеціальний указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 листопада 1949 р. забороняв повертатись спецпоселенцям у рідні місця. Порушення заборони каралось 20 роками каторжних робіт. Лише 13 грудня 1955 р. вийшов новий указ Президії Верховної Ради СРСР “Про зняття обмежень у правовому становищі німців та членів їх сімей, що перебували на спецпоселенні”. Однак місцева влада, спираючись на п. 2 названої поста-

²⁹ Див. докл.: Й Надольський, *Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.)* (Вежа, Волин нац ун-ту ім Лесі Українки 2008) 260.

³⁰ О Малець, ‘Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. ХХ ст.’ (автореф канд іст наук, 2003) 89.

нови, не прописувала колишніх виселенців у рідних населених пунктах, не повертали їм конфіскованого майна і т. ін. І тільки 1974 р. німцям СРСР, зокрема й України, було надано офіційний дозвіл на безперешкодне повернення до рідних місць³¹.

Особливості національного складу радянських владних органів в Україні

Сам факт відсутності в Україні для російських більшовиків надійного оперття свідчить про те, що більшовизм в Україні був чужонаціональним явищем.

Один із керівників апарату ЦК КП(б)У початку 1920-х років С. Діманштейн зазначав, що до 1917 р. у лавах більшовиків перебувало тільки 273 українці. За іншими даними, із 4 364 членів більшовицької партії, які працювали на території України у липні 1918 р., лише 130 (3 % від усього складу) називали себе українцями, а ядро КП(б)У становили росіяни та євреї. Надійною опорою більшовицького режиму в Україні вважалися лише більшовицькі організації Донбасу і Катеринославщини, де у 1918 р. працювало багато активістів РКП(б) здебільшого російського походження.

Оскільки російський більшовизм в Україні не міг спиратися на етнічних українців, у керівному складі ЦК КП(б)У тривалий час домінували росіяни та євреї. Так, у складі ЦК КП(б)У, обраному I з'їздом (липень 1918 р.), із 15 членів ЦК лише двоє були українцями, II з'їздом – троє. Таку ж тенденцію спостерігаємо і в національному складі вищих органів державної влади – ЦВК рад України та Раднаркомі УСРР. Так, із 41 члена першого ЦВК українців було лише 13. У першому радянському уряді України – Народному секретаріаті, призначеному 28 (15) грудня 1917 р., – із 24 народних секретарів та їх помічників українців було шестеро, а в складі Раднаркому, сформованому 14 березня 1919 р., – п'ятеро з 17 наркомів³².

Наведені дані, на нашу думку, переконливо підтверджують неукраїнський характер більшовицької влади та її справжні наміри щодо України. Зрештою до літа 1918 р. в Україні не було не лише своєї комуністичної партії, а й навіть філії РКП(б), бо централізований характер партії більшовиків не припускав навіть автономного існування компартій національних республік. Об'єктивно ця обставина посилювала страх російських більшовиків втратити Україну. Сподіватися ж, що українські більшовики встановлять владу рад в Україні без підтримки Кремля, не доводилося, оскільки їхня чисельність була мізерною, а вплив на більшій частині української території – незначний, що визнавали самі

³¹ Малеш (н 30) 89.

³² Дорошко, *Номенклатура: керівна верхівка Радянської України* (н 8) 64–5.

більшовицькі лідери, до прикладу, М. Скрипник³³. Про незначний вплив партії більшовиків серед українського населення свідчать мізерні відсотки їхньої підтримки на виборах до Всеросійських Установчих зборів, де дві третини голосів зібрали українські соціалістичні партії, серед яких домінувала Українська партія соціалістів-революціонерів, за яку практично однотайно голосувало українське село³⁴.

Саме тому М. Дорошко, досліджуючи специфіку процесу формування більшовицьких структур влади в Україні у період революції 1917–1921 рр., дійшов висновку, що для опанування України з Радянської Росії було експортовано не лише більшовицьку політичну систему, а й керівну партійно-радянську верхівку, тобто на український ґрунт було пересаджено не тільки більшовицьку систему влади, а й її носіїв, які мали виконувати функції окупаційної адміністрації. Відповідно, апарат радянської України і, насамперед, його уряд, були своєрідним продовженням відповідних структур радянської Росії. Перш за все це торкалося військових і господарських структур республіки, адже Кремль, підпорядкувавши собі ці відомства, позбавляв Україну можливості сформувати власні керівні органи цих галузей³⁵ та, як звичайно, зводив нанівець навіть паперовий суверенітет УСРР.

Так само у реалізації планів щодо форсованого інтегрування Західної України в єдиний правовий простір СРСР вже сталінський радянський тоталітарний режим опирався на скерованих ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У працівників, які займали всі важливі посади у структурах влади краю. Курс на прискорення політичної, економічної і культурної інтеграції новоприєднаних західноукраїнських областей у загальнорадянський простір засобами демографічної політики стає особливо помітним у повоєнні десятиліття. Наслідком такої політики стало зростання чисельності росіян в етнодемографічній структурі населення краю.

Російські мігранти, основна маса яких у галицькі і західноволинські області прибувала з волі уряду СРСР, розглядалися опорою й засобом радянської влади в Україні, з допомогою яких радянський режим прагнув вирішити політичні цілі. Найбільшою серед новоприбулих росіян у західні області була частка з Російської Федерації. Вона становила близько половини усіх росіян-мігрантів. Друга половина прибулих походила зі східних областей України та інших республік. 1945–1950 рр. міграція носила форсований характер, що добре видно на прикладі Львівської області. Так,

³³ Див.: М Скрипник, 'Донбас і Україна' в Скрипник М, *Статті й промови з національного питання* (Кошелівець І упор, Мюнхен, Сучасність 1974) 9–18.

³⁴ В Верстюк, 'Всеросійські Установчі збори' в *Енциклопедія історії України, т 1: А–В* (Смолій В голова редкол, Наукова думка 2003) <http://www.history.org.ua/?termin=Vserosijski_Ustanovchi> (дата звернення: 10.04.2022).

³⁵ Дорошко (н 8) 350–1.

якщо в 1945 р. число прибулих в область росіян було у сім разів більшим, ніж у 1944 р., то в 1946 р. – більш ніж у 10 разів.

Керована урядом міграція направлялася, головним чином, до Львова (близько 20 %), в інші обласні центри, а також у райцентри, де була найбільша потреба у формуванні силових структур влади, партійних комітетів, обласних, міських і районних адміністративних установ і організацій³⁶. Не володіючи українською мовою, вони намагались обмежити або й витіснити її із низки сфер суспільного життя російською мовою. У зв'язку з цим красномовним є той факт, що на початок 1945 р. серед 33 цензорів Тернопільської області лише 5 були українцями. З-поміж прибулих “керівників” російської національності було чимало людей як із недостатньою освітою, так і з низькими моральними якостями. Показовою у цьому відношенні була система правоохоронних органів. Так, серед 15 начальників райвідділів НКВС Тернопільської області в середині 1945 р. 9 мали “нижчу” освіту. Повсюдно і широко допускались порушення навіть обмеженої більшовицької законності – глумлення над людьми, фізичне знущання³⁷.

За такими ж лекалами влітку 1940 р. відбулося насадження радянського режиму в Північній Буковині та Бессарабії. Погоджуємося з Ю. Сайфуліною, яка вважає його зразковим продуктом експорту революції. Адже вища ланка місцевого представництва радянського режиму цілковито складалася з прибульців зі сходу. Вони ж також беззаперечно панували і на середніх щаблях місцевого самоуправління. Така ситуація, зокрема, уможливилася рішенням політбюро ЦК КП(б)У, що зобов'язало обкоми компартії східних областей України відібрати і направити на постійну роботу в Бессарабію і Північну Буковину 4 970 партійних, радянських, господарських і навіть технічних працівників³⁸. Формальним свідченням остаточного включення Північної Буковини й Бессарабії до складу СРСР–УРСР стали перші вибори до Верховних рад СРСР, УРСР і місцевих рад депутатів трудящих проведені, однак вони були проведені щойно в січні 1941 р. За умов, які склалися, вибори реально мало враховували місцеві особливості та можливості кадрового потенціалу краю.

Так само, тобто у напрямі радянізації, більшовицькі уповноважені визначали характер діяльності нових органів влади, що їх іменували народними, на Закарпатті від листопада 1944 і до середини 1945 рр. (про що яскраво свідчить нормотворча діяльність Народної Ради Закарпатської України). Натомість саме присутність Червоної армії в Закарпатській

³⁶ І Терлюк, *Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.). Етносоціальне дослідження* (Центр Європи 1997) 157.

³⁷ І Терлюк, ‘Вплив росіян на формування кадрів державного апарату в західних областях України в перше післявоєнне десятиріччя’ (1995) 2 Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. 36. наук. праць. 43–4.

³⁸ Ю Сайфуліна, ‘Встановлення і розбудова радянського державного режиму в Північній Буковині в 1940–1947 рр.: історико-правове дослідження’ (автореф канд юрид наук, 2009) 10–1.

Україні у вказаний період створила сприятливі умови для “волевиявлення народу до возз’єднання” з радянською Україною.

Висновки. Отже, огляд особливостей встановлення і функціонування радянської державності в Україні, національного складу владних органів УСРР–УРСР періоду становлення в Україні радянської державності (1917–1921 рр.) та її поширення на західноукраїнські землі (1939–1940 і 1945 рр.) дає змогу підтвердити загальні й сформулювати конкретні висновки.

Перше. Радянська державність в Україні не була “місцевою” етнокультурною, тобто такою, що органічно сформувалася в середині українського суспільства, звідси – не була питомо українською національною, натомість була привнесеною і насадженою ззовні, передовсім, як прикриття агресії проти Української Народної Республіки, а ширше – як реалізація багатомітової російської імперської доктрини політичного поглинання України.

А відтак від самого початку постання – розвивалася у межах “іншої” радянської, фактично, *радянської – російської* тоталітарної держави та системи права.

Попри визнання української радянської республіки – УСРР–УРСР – окремою є й різні форми її легітимізації, як-то експерименти із заграванням більшовиків з українськими елітами та населенням під час реалізації політики українізації у 1920-х чи так званого визволення 1943–1944 рр., радянська державність в Україні аж до 1991 р. не втрачала своєї сутності – російського окупаційного характеру.

Одним із очевидних наслідків російського окупаційного характеру радянської державності в Україні – поява штучного конструкту так званого єдиного “радянського народу”. Він мав остаточно постати після тотального зросійщення усіх народів СРСР. Теперішня Росія, модифікувавши цей конструкт у політичну категорію “російськомовного населення”, використовує його як головний елемент інструментарію обґрунтування повномасштабної війни проти України, ширше – відновлення новітньої Російської імперії.

Друге. Механізми впровадження радянської державності (більшовицької влади) на українських землях після краху імперії Романових мали всі ознаки російської окупації зі збройним втручанням у внутрішні справи суверенної держави.

Для опанування Україною більшовицький центр створював маріонеткові уряди, під прикриттям яких на українську територію вводилися червоноармійські загони з Радянської Росії. Впродовж 1918–1920 рр. в Україні один за одним змінилися три радянських уряди, що уособлювали три періоди радянського державотворення в Україні. Кожний український радянський уряд створювався слідом за вторгненням у країну

російських військ у вигляді Червоної армії, яка у збройний спосіб знищила українську державність.

Скориставшись фактичною відсутністю боєздатних збройних формувань українських національних урядів, російські радянські війська насильно насаджували більшовицьку диктатуру. Експортована Москвою, рівно ж як і сформована нею, місцева керівна партійно-радянська верхівка однозначно виконували в Україні функції окупаційної, колоніальної адміністрації, завданням якої було знищення прагнення українського народу до самостійного державного життя.

Факт агресії Радянської Росії проти України, анексії та окупації території України у 1918–1920 рр., як і загалом насадження ззовні, спрямованих проти національної державності українського народу, державно-політичних утворень, зокрема радянських, юридично визнано Законом України “Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті”³⁹ (9 квітня 2015 р.).

Третє. Перебравши за допомогою військової сили західноукраїнські землі, однак у межах чинних тоді (!!!) норм міжнародного права, і надавши вигляду легітимності їх включення до СРСР, сталінський режим приступив до активної радянзації, за суттю – форми радянської окупації західноукраїнських земель, що полягала у здійсненні комплексу соціально-економічних, політичних, національно-культурних і репресивно-каральних заходів, спрямованих на поглинання приєднаних територій.

Із перших днів перебування на західноукраїнських землях частин Червоної армії розпочиналося активне поширення на приєднані території чинного радянського законодавства й основних інституцій радянської державності, які для західних українців, особливо галичан і буковинців, а також волинян і закарпатців як за формою, так і змістом були незрозумілими й чужими, а відтак окупаційними.

Як окупаційна сприймається здійснювана радянська етнодемографічна політика – спрямована на прискорення політичної, економічної і культурної інтеграції новоприєднаних західноукраїнських областей у загально радянський простір, вона мала наслідком зростання чисельності росіян у населенні краю.

Та все ж варто наголосити, що в історичній перспективі входження території Західної України, Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття до складу СРСР (УРСР) не можна недооцінювати. Вочевидь саме в 1939–1940 і 1945 рр. відбулося об’єднання українського народу в одній державі. По-суті, створювалася парадоксальна ситуація: вперше за багатовікову історію українські землі були інтегровані в складі єдиної української, але

³⁹ Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті: Закон України від 9 квітня 2015 р. № 314-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>> (дата звернення: 10.04.2022).

не самостійної квазідержави. І в цьому акті утілюється драматизм національної долі українства: його триумф і трагедія водночас.

Четверте. Остаточні підсумовуючи, доречно нагадати думку відомого українського правознавця В. Селіванова про те, що становленню будь-якої суверенної держави зазвичай передують 'еволюційне зародження елементів державності', які можуть з'являтися, існувати й тоді, коли 'самої суверенної держави не існує'⁴⁰.

А це означає, що було б неправильним, до прикладу, нехтувати формальним державницьким статусом Української Радянської Соціалістичної Республіки – прямим наслідком її окупаційного характеру. Зокрема, коли йдеться про післявоєнний період. Україна тоді мала виразні формальні ознаки державності: власну територію, державну символіку, парламент, уряд і навіть членство в ООН та дочірніх організаціях. Діяли університети, Академія наук, преса. Власне навіть такий кущий державний статус УРСР потенційно забезпечив Україні шлях до незалежності.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Babii B, *Mistsevi orhany derzhavnoi vlady Ukrainskoi RSR v 1917–1920 rr.* (Vydavnytstvo AN URSR 1956) (in Ukrainian).
2. Berdjaev N, *Istoki i smysl russkogo kommunizma* (YMCA-PRESS 1955) (in Russian).
3. Bilas I, *Represyвно-karalna systema v Ukraini. 1917–1953 rr.: Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz, kn 1* (Lybid-Viisko Ukrainy 1994) (in Ukrainian).
4. Bilas I, *Represyвно-karalna systema v Ukraini. 1917–1953 rr.: Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz, kn 2: Dokumenty i materialy* (Lybid-Viisko Ukrainy 1994) (in Ukrainian).
5. Doroshko M, *Nomenklatura: kerivna verkhivka Radianskoi Ukrainy (1917–1938 rr.)* (Nika-Tsentr 2008) (in Ukrainian).
6. Korolivskiy S, Rubach M, *Peremoha Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii na Ukraini. T. 1* (Nauk. dumka 1967) (in Ukrainian).
7. Korolivskiy S, Rubach M, *Peremoha Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii na Ukraini, t 2: Vstanovlennia Radianskoi vlady na mistsiakh* (Nauk dumka 1967) (in Ukrainian).
8. Kulchytskyi S, *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919–1928)* (Osnovy 1996) (in Ukrainian).
9. Kyrychuk Yu, *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka* (Dobra sprava 2003) (in Ukrainian).
10. Makarchuk V, *Derzhavno-terytorialnyi status zakhidnoukrainskykh zemel u period Druhoi svitovoi viiny (1939–1945 rr.). Istoryko-pravove doslidzhennia* (Atika 2007) (in Ukrainian).
11. Mazepa I, *Bolshevyzm i okupatsiia Ukrainy: Sotsialno-ekonomichni prychny nedozrilosti syl ukrainskoi revoliutsii* (Lviv – K 1922) (in Ukrainian).

⁴⁰ В Селіванов, *Право і влада суверенної України. Методологічні аспекти* (Ін Юре 2002) 119.

12. Nadolskyi Y, *Deportatsiina polityka stalinskoho totalitarnoho rezhymu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953 rr.)* (Vezha, Volyn nats un-tu im Lesi Ukrainky 2008) (in Ukrainian).
13. Selivanov V, *Pravo i vlada suverennoi Ukrainy. Metodolohichni aspekty* (In Yure 2002) (in Ukrainian).
14. Terliuk I, “Komunistychna revoliutsiia zghory v Ukraini”: z istorii stanovlennia ta zakriplennia v *Ukraini radianskoi derzhavnosti i prava (1917–1920-ti rr.)* (Kameniar 2010) (in Ukrainian).
15. Terliuk I, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk* (Vyd 4-te, Kondor 2018) (in Ukrainian).
16. Terliuk I, *Rosiiany zakhidnykh oblastei Ukrainy (1944–1996 rr.). Etnosotsialne doslidzhennia* (Tsentr Yevropy 1997) (in Ukrainian).
17. Terliuk I, *Stalynskiy totalitaryzm v Ukraini: istoryko-pravovyi narys (1930-ti – pochatok 1950-kh rr.)* (Natsionalnyi muzei-memorial “Tsurma na Lontskoho” 2015) (in Ukrainian).
18. Tynchenko Ya, *Persha ukrainsko-bilshovytska viina (hruden 1917 – berezen 1918)* (Inst ukrainoznavstva im I Kryp’iakevycha 1996) (in Ukrainian).
19. Usenko I, *Ukraina v roky nepu: dolia kursu na revoliutsiinu zakonnist* (1995) (in Ukrainian).
20. Vynnychenko V, *Shchodennyk. Tom pershyi. 1911–1920* (Edmonton – Niu-Iork 1980) (in Ukrainian).
21. Yanevskiy D, *Politychni systemy Ukrainy 1917–1920 rokiv: sproby tvorennia i prychny porazky* (Dukh i litera 2003) (in Ukrainian).
22. Yuriichuk Ye, *Stanovlennia i kharakter radianskoi vlady v Ukraini: istoryko-pravovi aspekty (1917–1922 rr.): navchalnyi posibnyk* (IZMN 1998) (in Ukrainian).

Edited and translated books

23. Baberovskiy Yorg, Chervonyi teror (per z ni Istoriia stalinizmu. K.I.S. 2007) (in Ukrainian).
24. Baran V, Danylenko V, ‘Pekucha pravda istorii: Dokumenty HDA SBU Ukrainy pro diialnist radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky u 1939–1941 rr.’ v *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky u 1939-cherвні 1941 r.: dokumenty HDA SB Ukrainy* (Danylenko V, Kokin S upor, Kyievo-Mohylianska akademiia 2009) (in Ukrainian).
25. Skrypnyk M, ‘Donbas i Ukraina’ Skrypnyk M, *Statti y promovy z natsionalnoho pytannia* (Koshelivets I upor, Miunkhen, Suchasnist 1974) (in Ukrainian).
26. *Zakhidnia Ukraina pid bolshevykamy IX. 1939 – VI. 1941 = Western Ukraine under Bolsheviks: zbirnyk* (Rudnytska M red, Niu-Iork, Nauk t-vo im Shevchenka 1958) (in Ukrainian).

Encyclopedias

27. Verstiuk V, ‘Vserosiiski Ustanovchi zbory’ v *Entsyklopediia istorii Ukrainy, t 1: A–V* (Smolii V holova redkol, Naukova dumka 2003) <http://www.history.org.ua/?termin=Vserosijski_Ustanovchi> (accessed: 10.04.2022) (in Ukrainian).

Journal articles

28. Doroshevych V, ‘Pravda pro istoriiu vstanovlennia radianskoi vlady na Ukraini (lystopad 1917 – lystopad 1918)’ (1991) 7–8 Suchasnist 129 (in Ukrainian).
29. Doroshko M, ‘Bilshovytskyi okupatsiinyi rezhym v Ukraini: mif chy realnist?’ (2007) 17 Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr. 102–114 (in Ukrainian).

30. Hrabovskiy S, 'Do problemy kolonialnogo statusu Ukrainy v SRSR' (2016) 19 Ukrainoznavchyi almanakh 21–5 (in Ukrainian).
31. Kuzmenko V, 'Proholoshennia ukrainskoi radianskoi derzhavnosti: istoryko-pravovi aspekty' [2018] 5 (2) European Political and Law Discourse 150 (in Ukrainian).
32. Makarchuk V, 'Vkhodzhennia Zakarpatskoi Ukrainy do skladu URSR (1939–1945): istoryko-pravovi aspekty' (2000) 1 Visnyk Lvivskoho instytutu vnutrishnikh sprav: Zbirnyk 39–48 (in Ukrainian).
33. Polikovskiy M, 'Okupatsiyni rezhym u Zakhidnii Ukraini pislia vyhnannia nimetskykh zaharbnikiv (1944–1950-ti rr.)' (1994) 4 Rozbudova derzhavy 42–9 (in Ukrainian).
34. Shapoval M, 'Khto keruie Ukrainoiu?' (1925) 2–3 Nova Ukraina (in Ukrainian).
35. Terliuk I, 'Vplyv rosiian na formuvannia kadriv derzhavnogo aparatu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy v pershe pislivoienne desiatyrichchia' (1995) 2 Visnyk Lvivskoho instytutu vnutrishnikh sprav. Zb. nauk. prats. 43–4 (in Ukrainian).
36. Volobuiev M, 'Do problemy ukrainskoi ekonomiky' (1928) 2–3 Bilshovyk Ukrainy (in Ukrainian).

Newspaper articles

37. Doroshko M, 'Chy buv bilshovytskyi rezhym v Ukraini okupatsiynym?' (3–10.11.2007) Dzerkalo tyzhnia <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/chi_buv_bilshovitskiy_rezhim_v_ukrayini_okupatsiynim.html> (accessed: 10.04.2022) (in Ukrainian).
38. Kulchytskyi S, 'Chy perebuvala Ukraina pid radianskoiu okupatsiieiu?' (2007) 107 Den <<http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/chi-perebuvala-ukrayina-pid-radyanskoyu-okupaciieyu-0>> (accessed: 10.04.2022) (in Ukrainian).
39. Kulchytskyi S, 'Zasadnyche pytannia bez emotsii. Chy bula radianska vlada v Ukraini okupatsiinoiu?' (2018) 51–52 Den <<https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/zasadnyche-pytannya-bez-emociy>> (accessed: 10.04.2022) (in Ukrainian).

Theses

40. Kondratiuk S, 'Vstanovlennia i funktsionuvannia radianskoho rezhymu v Zakhidnii Ukraini u 1939–1941 rr. (derzhavno-pravovyi aspekt)' (avtoref kand yuryd nauk, 2003) (in Ukrainian).
41. Malets O, 'Etnopolitychni ta etnokulturni protsesy na Zakarpatti 40–80-kh rr. XX st.' (avtoref kand ist nauk, 2003) (in Ukrainian).
42. Saifulina Yu, 'Vstanovlennia i rozbudova radianskoho derzhavnogo rezhymu v Pivnichnii Bukovyni v 1940 1947 rr.: istoryko-pravove doslidzhennia' (avtoref kand yuryd nauk, 2009) (in Ukrainian).

Conference papers

43. Derevianyi I, 'Do problemy okupatsiinoho kharakteru polskoho rezhymu na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1918–1939 rr.' v *Volynska trahediia: cherez istoriiu do porozuminnia: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (m. Lutsk, 19–20 chervnia 2013)* (Shvab A ukl, Skhidnoievrop nats un-t im Lesi Ukrainky 2013) 121–8 (in Ukrainian).
44. Terliuk I, 'Chy bula radianska derzhavnist v Ukraini 1917–1921 rr. okupatsiinoiu? Derzhava v umovakh nadzvychainoho, voiennoho stanu ta/chy viiskovoï okupatsii: istoriia i suchasnist (pravovi aspekty): Materialy Chetvertoi Vseukrainskoi naukovoï internet-konferentsii (m. Lviv, 19 chervnia 2015 r.)' (Naukovi Internet-konferentsii vyp 4, Liha-Pres 2015) 49–57 (in Ukrainian).

Ivan Terlyuk

POLITICAL AND LEGAL NATURE OF THE SOVIET STATEHOOD
IN UKRAINE AS AN OCCUPATION

ABSTRACT. Today the problem of partial occupation of the territory of Ukraine is acute regardless of the time of the First or Second World Wars, and given the current Russian-Ukrainian war. The annexation of Crimea, the occupation of certain areas of the Ukrainian Donbass with the proclamation of fake “LPR-DPR”, an attempt to declare the same “state fakes” in southern Ukraine during the full-scale Russian war against our state in February 2022 encourage reflexive analogies primarily with statehood in Ukraine. Consequently, a new problem in Ukrainian scientific thought regarding the nature of Soviet statehood in Ukraine as an occupation is relevant.

The purpose of the article, which does not claim to be empirical or factual, is to investigate the political and legal nature of Soviet statehood in Ukraine as an occupation in accordance with the criteria developed in science to assess the nature of the occupying power.

According to the author, the most obvious aspects of the analysis of the problem mentioned in the title are the spread of Soviet statehood in Ukraine and, in particular, laying the foundations of the Soviet political and legal systems and the national composition of Soviet authorities in the USSR. And the chronological periods of the actual formation in Ukraine of Soviet statehood (1917–1921) and its spread to Western lands (1939–1940 and 1945).

The thesis is proposed that the Soviet statehood in Ukraine was not “local” ethnocultural, that is, one that was organically formed in the middle of Ukrainian society, hence – was not specifically Ukrainian national. Instead, it was introduced and implanted from outside as a cover for aggression against the Ukrainian People’s Republic, and more broadly as an implementation of the centuries-old Russian imperial doctrine of Ukraine’s political takeover.

It is proved that from the very beginning of the uprising in Ukraine, Soviet statehood developed within the framework of “another” Soviet Russian totalitarian state and the legal system. The mechanisms of the introduction of Soviet statehood in the Ukrainian lands after the collapse of the Romanov empire are considered. It was established that they had signs of Russian occupation with armed interference in the internal affairs of a sovereign state. It is substantiated that, in essence, the form of Soviet occupation of Western Ukrainian lands was their Sovietization of a complex of socio-economic, political, national-cultural and repressive-punitive measures aimed at the absorption of the annexed territories.

As a result, it is thought that it would be wrong to neglect the formal state status of the Ukrainian Soviet Socialist Republic – a direct consequence of its occupation. At that time, Ukraine had clear but formal signs of statehood: its own territory, state symbols, parliament, government, and even membership in the United Nations and its subsidiaries. It is believed that even such a lame state status of the USSR potentially provided Ukraine with a path to independence.

KEYWORDS: Ukraine; Soviet statehood; Western Ukrainian lands; Sovietization; occupation.